

(Peaaegu) nootideta laulud. Mederi juhutrükised sotsiaalajalooliste ja muusikaliste allikadena

Anu Schaper

1685. aastal saatis Johann Valentin Meder (1649–1719) Riias Tallinnasse juhutrükise muusikaga „auväärse [...] härra Herman Vegesacki, peene kaupmeheselli [...] ja neitsi Anna Wistinghuseni“ pulmadeks.¹ Trükis on mitmes mõttes eriline: pulma-aariale pole lisatud mitte ainult nn. pruuditants (Tallinnas pulmapidu lõpetav tants), vaid ka muusikaline mõistatus. Üsnagi isiklike vihjeid sisaldav aariatekst reedab, et Mederi tähtsaks adressaadiks on noorpaari kõrval pruudi võõrasisa, kaupmees Johann Hueck (1634–1700) (Hueck 1884; Adelheim 1933: 60, 88) ning et too oli Mederi metseen. Hueckide perekond oli kunstihuviline, näiteks oli neil Tallinna 17. sajandi väärtuslikem portreekogu (Ehasalu 1998). Ilmselgelt Mederi enda kirjutatud aariatekst kuulutab, et autor ei saa ise Tallinnasse sõita ning saadab sinna „oma Klio“ (Klio – ajaloo ja kuulsuse muusa), truult tervitama Mederi „soosijaid ja heategijaid, toetajaid ja esindajaid“, ning Kliot olevat juba vastu võtmas (pruudi) „võõras-isa“ Hueck, kunstisõber, „kes on oma soosingut teiste kõrval lasknud osaks saada ka sinu muusika-kunstile“. Lisatud muusikaline mõistatus (ill. 1) aga viitab sellele, et adressaat/adressaadid pidid olema muusikaasjatundjad.

Trükis sisaldab ka noote ja võimaldab sissevaadet Mederi loomingusse juhumuusika žanrites. Meder kasutab siin pulmamuusikale omast pastoraalset kirjutuslaadi; tegu on küll idioomilt tüüpilise, kuid viimistletud ning sugugi mitte lihtsakoelise pulma-aariaga (vt. noodinäide 1). Mederi säilinud juhumuusika nootide alusel võib üldistavalt sama öelda tema teiste sama laadi juhumuusikateoste kohta. Pulmamuusikale omaselt (vt. Koch 2015: 179) kasutab Meder aaria motiive ka pruuditantsus. Viimaseks on „Polonesse“, s.t. poola tants, nagu neid tunti ka Tallinnas.

Klio esineb mitme teisegi juhumuusika tekstis ning pealkirja „Klio lahkumine“ kannab (mittesäilinud) aaria, milles Meder selgitab oma Tallinnast lahkumise põhjusi ning öiendab arveid Tallinna organistidega.² Ei jää kahtlust, et Meder kasutas Kliot oma teatava loomingulise *alias*'ena. Mederi juhumuusika tekstidesse aga näib Klio ilmuvat juhtudel, kui Mederil oli adressaatidega isiklikum kontakt. Erilisemale sidemele adressaatidega võib viidata pulma-aariale lisatud pruuditantski – nagu Riia vaeslastekohtu sekretäri Dettmar Zimmermanni ja raehärra tütre Margaretha Sehdensi pulmamuusika puhul (1688);³ tekstis viidatakse isiklikumale kontaktile ja nimetatakse peigmeest eriliseks muusikaarmastajaks. Mängukoosseis – kolm trombooni, kaks trompetit – tulenes pruudi isa kõrgest ametikohast: vaskpillid olid lubatud vaid kõrgema kihi pidudel.

Just isiklikud vihjed ning *alias* on toodud näidetes erilised – kõrged adressaadid seda ei ole. Mederi juhumuusika adressaatide hulgas on esindatud terve (osalt ootuspärane) palett linna ülemkihi esindajaid: 1) kõrged vaimulikud – Eestimaa piiskop Johann Jakob Pfeiff, Riia superintendendid Liborius Depkin, David Caspari ja Johann(es) Brever(us), Liivimaa kindralsuperintendent Gabriel Skragge; 2) linnaametnikud ja linnavõimu kõrged esindajad, eelkõige raehärrad ja pürjelid; 3) mõned rootsi armee teenistujad; 4) kõrgeimad ilmaliku võimu kandjad – kuningad August II (Poola) ja Karl XII (Rootsi). Seejuures näib, et aariate pikkus (värsside arv) sõltus adressaadi staatusest või õigupoolest ostujõust – ulatuslikumate juhumuusikate taga peitusid (tavaliselt) tulutoovamad tellimused. Sellal kui distants sotsiaalse hierarhia skaalal näib seega olevat pigem mõõdetav, tundub eriline isiklik kontakt väljenduvat teistes kvaliteetides, nagu tekst või „lisad“ (nt. muusikaline mõistatus).

Kuivõrd või kuidas aga teoste (kompositsioonitehniline) ambitsioon suhestub adressaatide asjatundlikkusega ja kuivõrd nende positsiooniga, on raske hinnata – vaid väike osa Mederi juhumuusikatrükiseid sisaldab noote, enamasti on ära toodud vaid tekst. Seni on leitud 22 Mederi juhumuusikatrükist (nimekiri tabelis artikli lisas):

¹ TLÜ AR XII-2940. Pärast ligi kümnet Tallinna-aastat (1674–83) elas Meder Riias kindla ametikohata 1684–87. Seejärel elas ja töötas ta Gdańskis (1687–98) ning taas Riias (1699–1719).

² Raeprotokoll, s. d. [1684], TLA 230.3.1562 f. 12^v.

³ LNB, Rara, R W3s 276 (76).

Trükikohad:	Trükiste arv:
Bremen (1673)	1
Tallinn (1677)	2
Riia (1684–88)	6 (5 nootidega) ⁴
1 Tallinnasse (1685)	
1 Pärnusse (1685)	
1 Gdańskist (1688)	
Gdańsk (1689, 1692, 1698)	3
Riia (1701–1708)	9
Pärnu (1709, Riiaast)	1

Juhumuusikat on kõigist Mederi peamistest tegevuspaikadest – Tallinnast, Riiaast ja Gdańskist, kuid noote sisaldavad vaid Riias 1684–88 trükitud teosed. Väikese trükiste arvu Gdańskis tingisid sealsed äärmiselt ranged luksusmäärused, mis lubasid juhumuusikatrükiseid vaid aadlikele ja kõrgeimate linnaametite esindajatele (Kizik 2015: 36, 38–39). Riias katkes juhumuusika trükkimine järsult 1710. aasta katku ning kapitulatsiooni tõttu Suures Põhjasõjas.

Mederi nootidega trükiste puhul on tegemist n.-ö. tüüpilise juhumuusikaga (vt. Tenhaef 2016: 202, 2000: 28–29), s.t. peamiselt matuse- või pulmamuusikana komponeeritud värssaariatega (ritornelli või *sinfonia*'ga) ja kahel juhul pruuditantsuga. Ei puudu juhumuusikale iseloomulikud jooned, nagu pastoraalne idioom või mäng pruutpaari nimedega pulmamuusika tekstis ja muusikas (vt. Peetz-Ullmann 2017: 305–312).

Enamik Mederi juhumuusikatrükiseid noote ei sisalda, kuid muusika kohta saab oletusi teha tekstide põhjal. Ligi pooled neist on värssluules; võiks arvata, et Meder komponeeris nad värssaariatena – sel juhul moodustaksid sellised tüüpilised juhumuusikateosed umbes poole korpusest. Ülejäänud nootideta trükiste taga seevastu peituvad ilmselgelt ulatuslikumad žanrid. See on ilmselt (üks) põhjus, miks noote ei trükitud – see olnuks liialt ebapraktiline ja kallis. Värssaariad hakkasid 17. sajandi lõpu poole teed andma teistele juhumuusika žanritele (Tenhaef 2000: 28–30). Ka Mederi ulatuslikumad juhumuusikatrükised pärinevad pigem Riiaast peale 1700. aastat ja siin muutub piir juhumuusika ja „muu loomingu“ vahel hägusaks. Mitu Gdańskis kirjutatud juhumuusikateost pidi teksti järgi otsustades olema mitmekooriteosed, osa Riia ulatuslikumaid juhumuusikateoste tekste viitab aga kantaadisarnastele žanritele, nagu dialoog, aga ka *concerto cum aria* – tekstides kombineeritakse piibliproosat või -parafraase värssluulega, vahel dialoogivormis. Vihjeid adressaatidele leidub väga napilt – nendeks olid siin sageli kõrgeimad vaimulikud ning sotsiaalne distants oli seega suur. See-eest leidub ohtralt vihjeid muusikale. Näiteks sisaldab „melopoeetiline kompositsioon“ (määratlus trükise tiitelhel) Riia superintendendi Johann Breveri matusteks (1701)⁵ viiteid instrumentatsioonile – viis vokaalsolisti, koor, keelpillid, kuus (!) flööti ja harf (ning vaikumisi *basso continuo*; vt. ill. 3). Enamasti võib trükiste teksti põhjal žanri üle vaid spekuloida, Riia superintendendi Liborius Depkini pulmadeks kirjutatud juhumuusika tiitelhel nimetab Meder selle aga ise – „niinimetatud kantaat“ (*Cantata*; 1708).⁶ Nagu tekst näitab, koosnes teos tõepoolest retsitatiivide ja aariate (sh. *da-capo*-struktuuriga aaria) kombinatsioonist ning lõppes kooriga (teksti esimest poolt vt. ill. 4). Ei Mederi enda poolt kantaadina määratletud teoseid, *da-capo*-aariat ega otsesõnu retsitatiiviks nimetatud osi Mederi säilinud loomingu ei leidu. Niiviisi täpsustavad juhumuusikatrükised senist arusaama Mederi loomingu haardest ning võimalikest žanrimääratlustest. Lõpuks annavad nad väärtuslikke esituslaseid vihjeid. Riia juhumuusikateoste tekstidest nähtub nimelt, et neli teost olid kaheosalised ning osi ei kantud tingimata ette järjest (vaid võimalik, et isegi eri jumalateenistustel). Üks neist tekstidest⁷ sarnaneb struktuurilt vägagi Mederi Riias kirjutatud, Uppsalas

⁴ Kuuenda puhul piirdub noodiosa muusikalise mõistatusega.

⁵ LUAB R 35049 (6).

⁶ Kaks eksemplari: LUAB R 35056 (1), LVVA 4011.1.954 88–89.

⁷ Narva vabastamise puhul peetud tänujumalateenistuse muusika tekst (1701), LUAB R 10867 (1).

säilinud dialoogi „Wie murren denn die Leut“ (1684) teksti ülesehitusega. Võimalik, et ka viimane oli mõeldud kaheosaliseks ettekandeks – teose dramaturgiaga sobiks see hästi.

Mederi juhumuusikatrükiste taga võib seega aimata väga mitmekesist teoste rühma värssaariatest kuni kantaadini. Pühendused, vihjed tekstis jm. detailid lubavad teha järeldusi Mederi sotsiaalsete sidemete kohta, kontaktide kohta võimalike metseenide ning muusikaasjatundjatega, täiendades muid arhiiviallikaid. Ning lõpuks sisaldavad trükiste tekstid väärt muusikalisi detaile, avardavad senist teavet Mederi loomingulise haarde ja ka teoste esituse kohta.